

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่องขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมของผู้ที่เกี่ยวข้องต่อโครงการพัฒนาเหมืองเวียงแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ โดยส่วนนี้แบ่งการทบทวนออกเป็น 2 ส่วน คือ การทบทวนแนวคิดและทฤษฎี การทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์อธิบายปรากฏการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นได้เป็นไปตามหลักการและเหตุผล และเป็นเครื่องมือในการวิจัย

2.1. การทบทวนแนวคิดและทฤษฎี

ในการศึกษาครั้งนี้ได้นำแนวคิด และทฤษฎี มาใช้ประกอบการศึกษาอยู่ 6 แนวคิด ได้แก่ แนวคิดความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรแนวการวิเคราะห์เชิงนิเวศวิทยาการเมือง แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการกลุ่ม แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่ม แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้ง โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1.1 แนวคิดความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรแนวการวิเคราะห์เชิงนิเวศวิทยาการเมือง

แนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง เป็นแนวคิดที่มุ่งวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาของสิ่งแวดล้อมที่นอกเหนือจากการวิเคราะห์เชื่อมโยงปัญหาทรัพยากรไว้กับปัจจัยทางด้านประชากร เช่นการเพิ่มของประชากร การขาดความรู้ของประชากร ฯลฯ ที่วิเคราะห์จากนักสิ่งแวดล้อมกระแสหลัก โดยนักคิดที่มีแนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองเช่น Blaikie and Brookfield (1987) ได้เสนอสาเหตุที่แท้จริงของปัญหาสิ่งแวดล้อมประการหนึ่งปัญหาทรัพยากรเกิดจากความล้มเหลวของการบริหารของรัฐที่เน้นด้านเศรษฐกิจระบบทุนนิยม ที่ผลักดันให้รัฐเป็นเครื่องมือเพื่อหาผลประโยชน์ทางทรัพยากรธรรมชาติ รัฐใช้อำนาจอ้างความเป็นเจ้าของและทำหน้าที่จัดการโดยรัฐ การเข้ามากดดันการทำกินของคนชายขอบโดยอาศัยมาตรการทางกฎหมาย นโยบายเรื่องที่ดิน รวมถึงนโยบายทางสิ่งแวดล้อม ซึ่งนำไปสู่ความไม่มั่นคงทางสังคมและทรัพยากรธรรมชาติ และก่อให้เกิดความขัดแย้งรวมทั้งปัญหาทรัพยากรเสื่อมโทรม โดยเฉพาะในประเทศโลกที่สาม ในประเด็นนี้ Rigg (1995) กล่าวว่าปัญหาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในไทย ที่มีสาเหตุจากการพัฒนาของรัฐที่เน้นทางเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดช่องว่างระหว่างเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงสิทธิการเข้าถึงทรัพยากร

ระหว่างชาวบ้านและผู้มีอิทธิพลในชุมชน หรือระหว่างชาวบ้านกับผู้เข้ามาฉวยโอกาสจากภายนอก ดังนั้นตามแนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง สามารถสรุปได้ว่า นโยบายของรัฐที่อยู่ภายใต้ระบบทุนนิยม มักก่อให้เกิดปัญหาขัดแย้งในการแข่งขันการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นนั้นๆ

รัฐที่เน้นด้านเศรษฐกิจระบบทุนนิยม ทำให้เกิดความแตกต่างระหว่างชนชั้นอย่างที่ว่า คาร์ล มาร์กซ์(Karl Marx) มองสังคมว่า ประกอบด้วยสมาชิกที่แบ่งแยกออกเป็นชนชั้นต่างๆ 2 กลุ่มใหญ่ คือ ชนชั้นที่เอาเจ้าของกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินกับชนชั้นแรงงาน ซึ่งมีความสัมพันธ์กันในลักษณะ เอารัดเอาเปรียบ หรือถูกเอารัดเอาเปรียบและสังคมเป็นระบบที่มีความขัดแย้งกันระหว่างชนชั้นอยู่ตลอดเวลา แต่ก็มีข้อแย้งขึ้นมาบ้างจาก ราล์ฟ ดาเรนเดอร์ฟ(Ralf Dahrendorf)(อ้างใน กุทซังค์ กุณทลบุตร, 2528: 168-169) ได้เสนอความเห็นแย้งว่า ความขัดแย้งนั้นขึ้นอยู่กับอำนาจไม่ใช่มาจากพื้นฐานทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยม แต่เพราะสังคมประกอบด้วยกลุ่มมากมาย ในแต่ละกลุ่มจะมีความไม่เท่าเทียมกันเกิดขึ้น ซึ่งเป็นเรื่องของความไม่เท่าเทียมในด้านสิทธิอำนาจ โดยผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าจะมีสิทธิอำนาจในการสั่งการ ตลอดจนออกกฎเกณฑ์ต่างๆบังคับผู้ที่อยู่ใต้อำนาจ คล้ายกับแนวคิดของ ลีวิส โคเซอร์(Lewis Coser)(อ้างใน กุทซังค์ กุณทลบุตร, 2528: 170-172) ได้อธิบายความขัดแย้งในรูปของการก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม และได้พัฒนาแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการบูรณาการทางสังคมขึ้น ซึ่งให้เห็นว่าความขัดแย้งนำไปสู่การสร้างเอกลักษณ์ของกลุ่มให้แตกต่างไปจากกลุ่มอื่นและการทำให้ขอบเขตของกลุ่มเข้มแข็งและเด่นชัดขึ้น บ่อยครั้งจะนำกลุ่มไปสู่การแสวงหาหรือขยายความขัดแย้งกับกลุ่มอื่น โดยความขัดแย้งที่เป็นจริงมุ่งที่การบรรลุวัตถุประสงค์เฉพาะบางอย่าง ขณะที่ความขัดแย้งที่ไม่เป็นจริงมุ่งที่การลดความตึงเครียด ความขัดแย้งสามารถเกิดขึ้นได้ในสภาพการณ์ที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันเท่านั้น ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดจะมีความขัดแย้งเช่นเดียวกันกับการมีสันติภาพ ความขัดแย้งบางครั้งนำไปสู่การเอาเหตุแห่งความขัดแย้งออกไป ความขัดแย้งระหว่างฝ่ายต่างๆ ความขัดแย้งระหว่างสองฝ่ายนำไปสู่การสร้างบรรทัดฐานอย่างใหม่ของกลุ่มและเป็นการยืนยันบรรทัดฐานเดิมอีกครั้ง อาจเป็นการทดสอบอำนาจของทั้งสองฝ่าย และหากความขัดแย้งกับกลุ่มภายนอกยังมีมากขึ้นเท่าใด การมีส่วนร่วมทางสังคมของสมาชิกกลุ่มยิ่งมากขึ้นเท่านั้น

ในส่วนของแนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองในช่วงเริ่มต้นของกลุ่มนักวิชาการในประเทศไทย ได้นำเสนอถึงภาพของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในประเทศ เช่น ประสาร มาลากุล ณ อยุธยา (2529: 93-95) ได้สรุปประเด็น การวิเคราะห์หรือคาดคะเนภาวะและแนวโน้มของการเกิดความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรต้องพิจารณาทั้งองค์ประกอบด้านตัวบุคคลและสภาพการณ์ ดังนี้

ภาวะและแนวโน้มของการเกิดความขัดแย้งขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ 2 องค์ประกอบได้แก่ ลักษณะและระดับความรุนแรงขององค์ประกอบเฉพาะตัวบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความ

ขัดแย้ง เช่น การมีปัญหาการปรับตัว ขอบป้องกันตนเอง เป็นต้นและสภาพการณ์ที่เป็นชนวนก่อให้เกิดความขัดแย้ง ยิ่งมีปริมาณและระดับความรุนแรงขององค์ประกอบทั้งสองนี้มากขึ้นเท่าใด ก็ยิ่งมีโอกาสของการเกิดความขัดแย้งได้มากและรุนแรงมากขึ้นเท่านั้น เพราะทั้งสองจะทำงานร่วมกันจะกระตุ้นและส่งเสริมซึ่งกันและกัน จะก่อให้เกิดความขัดแย้งต่างๆขึ้นตามแต่จะมากหรือน้อย เช่น การแก่งแย่งแข่งขัน การใช้อำนาจบังคับควบคุม โดยตัวอย่างที่ชัดเจนของการใช้อำนาจคือ อำนาจทางวิทยาศาสตร์ดังที่ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ (2536) เสนอให้เห็นถึงการรวมตัวของชาวบ้านเพื่อแก้ไขความขัดแย้งจากการใช้มาตรการขยายพื้นที่อนุรักษ์ในพื้นที่ป่าในภาคเหนือของไทย ที่มีผลต่อการเข้าถึงทรัพยากรของชาวบ้าน เพราะรัฐอาศัยเครื่องมือทางภูมิศาสตร์ การทำแผนที่ของรัฐ รัฐบาลการสำรวจข้อมูลภาคสนาม ที่สามารถชี้ให้เห็นจุดที่ตั้งของพื้นที่ทำกินของชุมชน ดังนั้นจึงเป็นสาเหตุการเกิดการซ้อนทับที่ทำกิน ที่นำไปสู่ความขัดแย้งและการรวมกลุ่มต่อต้าน ดังเช่นการนำเสนอแนวคิดของอัจฉรา รักษ์ดิชธรรม (2542) กล่าวว่า ป่าชุมชนในภาคเหนือ ที่ชุมชนมีระบบการจัดการทรัพยากรผ่านกลไกทางวัฒนธรรม เกิดการผูกขาดอำนาจในการจัดการทรัพยากร ภายใต้ทิศทางการพัฒนาประเทศที่มุ่งสู่การสร้าง ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ได้ทำลายทรัพยากรในท้องถิ่นก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากร ได้นำไปสู่การเกิดปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างรัฐกับท้องถิ่น รวมถึงการลุกขึ้นของชุมชนภาคเหนือทวงถามสิทธิ ความเป็นธรรมเป็นทางเดียวที่ชุมชนจะรักษาทรัพยากรธรรมชาติไว้จนเป็นที่มาของการก่อตัวของขบวนการป่าชุมชนภาคเหนือ

เมื่อเกิดความขัดแย้งในลักษณะดังกล่าวขึ้นมักมีผลต่อการเพิ่มปริมาณและความรุนแรงในการแสดงออกของบุคคลที่มีลักษณะ โน้มโน้มกับความขัดแย้ง และในทำนองเดียวกันยังเพิ่มโอกาสและความรุนแรงของสถานการณ์ที่กระตุ้นความขัดแย้งยิ่งขึ้น ตัวอย่างความขัดแย้งที่ชัดเจนในประเทศไทยพบได้จากการศึกษาของ ยศ สันตสมบัติ(2544 : 169-170) ได้จำแนกความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ไว้ 4 ลักษณะ คือ 1) ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐ ซึ่งเกิดจากปัญหาในแนวทางการปฏิบัติตามนโยบายของรัฐที่ขัดแย้งกัน เช่น การเข้มงวดกับการใช้ประโยชน์จากป่าของเจ้าหน้าที่รัฐแต่ขณะเดียวกันรัฐก็มีนโยบายส่งเสริมการปลูกพืชพาณิชย์เพื่อส่งออก นโยบายที่ขัดแย้งกันนี้บางครั้งก่อให้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างรัฐกับชุมชน เพราะมีลักษณะเลือกปฏิบัติ ดังเช่นที่ปรากฏในงานของ กนกศักดิ์ แก้วเทพ และปราณี ชัดยศ (2540) ได้กล่าวว่าสาเหตุของความไม่เสมอภาคความไม่เป็นธรรมในการวางแผนนโยบายของรัฐในการจัดการทรัพยากรป่าไม้เพื่อรวมสิทธิการใช้ประโยชน์ภาคใต้การตัดสินใจของรัฐ จึงมีส่วนซ้อนทับสิทธิชุมชนที่นำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชน และมีส่วนผลักดันให้เกิดการรวมตัวของชาวบ้านเพื่อเคลื่อนไหวต่อต้านการทำงานของรัฐบาลซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งในการเรียกร้องสิทธิการใช้ประโยชน์ที่ดินควรได้รับ 2)

ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการแย่งใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น ความขัดแย้งในลักษณะนี้มีสาเหตุมาจากความล้าหลังทางด้านกฎหมายและนโยบาย และการเลือกปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ โดยเฉพาะนโยบายที่สนับสนุนภาคธุรกิจให้สามารถใช้แทนทรัพยากรธรรมชาติได้โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและขาดการตรวจสอบอย่างจริงจังจากเจ้าหน้าที่รัฐ

ส่วนทางด้านความขัดแย้งระหว่างชุมชนใกล้เคียงกัน มักเป็นความขัดแย้งที่เกิดจากการละเมิดสิทธิการใช้ทรัพยากรระหว่างกันและกัน แต่อย่างไรก็ตามความขัดแย้งประเภทนี้มักจบด้วยการประนีประนอม ส่วนความขัดแย้งภายในชุมชน ซึ่งเกิดจากการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างกลุ่มที่มีฐานะและผลประโยชน์แตกต่างกัน เช่น กลุ่มเหมืองฝายและเจ้าของหน้าที่ต้องการรักษาป่าขัดแย้งกับกลุ่มผู้ค้าไม้หรือนายทุนที่ต้องการตัดไม้

กล่าวโดยสรุปว่า การวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรแนวการวิเคราะห์เชิงนิเวศวิทยาการเมือง โดยเฉพาะความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรของรัฐ ลักษณะการเข้ามาจัดการทรัพยากรโดยรัฐ ไม่ว่าจะเป็นการจัดการในเชิงนโยบาย การอ้างสิทธิเหนือทรัพยากรของชุมชน การมีโครงการพัฒนาต่างๆในพื้นที่ การปิดกั้นโอกาสการเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชน ถึงแม้ว่าชุมชนดังกล่าวจะได้เคยอาศัยทรัพยากรนั้นเป็นปัจจัยในการดำรงชีวิตก็ตาม การพัฒนาและการจัดการของรัฐที่ผ่านมาเป็นการจัดการทรัพยากรของคนกลุ่มหนึ่งซึ่งอยู่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจขาดการมองผลกระทบที่มีต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม ย่อมส่งผลกระทบไปสู่ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนนั้นๆ ในรูปแบบของการประท้วง การต่อต้านและการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมเพื่อเป็นช่องทางหนึ่งตามที่กลุ่มนั้นๆตั้งเป้าหมายไว้

2.1.2 แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจะประกอบด้วย กิจกรรมรวมหมู่ (Collective Actions) ที่สมาชิกในกระบวนการทั้งหมด มีความเข้าใจร่วมกันว่าตนเองมีผลประโยชน์ร่วม (Common Interest) และมีเอกลักษณ์ร่วมกัน (Common Identity) กระบวนการเหล่านี้จึงมีความหลากหลายด้านประเด็นที่เคลื่อนไหวและบุคคลที่เข้าร่วม แต่มีจุดร่วมอยู่ 3 ประการคือ 1) เน้นการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องให้ประชาชนมีส่วนร่วม 2) มีอิสระในการดำเนินการจึงมีข้อวิพากษ์วิจารณ์ชี้ดจำกัดและจุดอ่อนของระบบราชการ 3) มีการตั้งคำถามต่อแนวคิดเรื่องความก้าวหน้าที่เน้นเพียงมิติเดียวคือปริมาณการเติบโตทางเศรษฐกิจ (กาญจนา แก้วเทพ, 2539) และโยธิน สันสนยุทธ และจุมพล พลภัทรชีวิน (2524) กล่าวว่าการเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นพฤติกรรมการรวมตัวกันทางสังคม (Collective Social Behavior) ซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่จะเปลี่ยนสังคม การเคลื่อนไหวทางสังคมแสดงถึง

ความพยายามของคนจำนวนมากที่จะร่วมกันแก้ปัญหาใดปัญหาหนึ่งซึ่งเป็นปัญหาร่วมของกลุ่ม ตามปกติการเคลื่อนไหวทางสังคมเกิดขึ้นโดยไม่มีกรรวมตัวทางกายภาพของผู้ที่มีส่วนร่วม การสื่อสารเกิดขึ้นโดยทางสื่อมวลชนหรือโดยการบอกเล่าจากปากหนึ่งไปปากหนึ่งเพื่อแพร่กระจายกัน ต่อๆไป

ขบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นเป็นปรากฏการณ์หนึ่งที่เรียกว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Movement) ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ (New Social Movement) รูปแบบหนึ่ง ที่กระตุ้นให้รัฐบาลและหน่วยงานของรัฐมีโลกทัศน์แนวนิเวศวิทยา (Ecosphere Worldview) ซึ่งจะทำให้มีความเข้าใจในระยะยาวเกี่ยวกับเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่จะเป็นพื้นฐานการวางแผนระยะยาว (50ปี ไม่ใช่ 5ปี) (ปริษา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2534) นอกจากนี้ วรณี พุดติถาวร (2530) ได้อธิบายว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เป็นการศึกษาพฤติกรรมร่วม ซึ่งประชาชนได้เข้าร่วมในการเคลื่อนไหว เพื่อจะกระทำอะไรบางอย่างในการสนับสนุนหรือคัดค้านการเปลี่ยนแปลงในกลุ่มสังคม

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมีลักษณะของการที่ฝูงชนจำนวนมากรวมตัวกันกระตุ้นและสร้างกระแสให้เกิดการรวมกลุ่ม ได้แสดงออกถึงความต้องการของกลุ่มไม่ว่าเป็นการสร้างภาพให้ฝ่ายตรงข้ามหวาดกลัว และเร่งเร้าให้บุคคลอื่นที่อยู่ภายนอกเกิดความผูกพันต่อกลุ่มและกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ภายใต้ความเก็บบกและกระทำอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้บรรลุตามที่กลุ่มต้องการ และได้อธิบายกรอบแนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมว่าเป็นขบวนการกลุ่มอย่างหนึ่งที่มีลักษณะพิเศษมีโครงสร้างเฉพาะตัว จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบดังนี้คือ ต้องมีเป้าหมายที่ชัดเจน ต้องมีความร่วมมือร่วมใจกัน และยอมรับกันและกันในกลุ่ม ต้องมีความสำนึกผูกพันต่อกลุ่มและภารกิจของกลุ่ม ต้องมีความพร้อมที่จะปฏิบัติตามวัตถุประสงค์ และต้องมีอุดมการณ์ อย่างไรก็ตาม การศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจำเป็นต้องใช้กรอบแนวคิดด้านจิตวิทยาสังคมเพื่อใช้ในการทำความเข้าใจถึงทัศนคติและแรงจูงใจในการมีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวด้วย ซึ่งถือว่าจิตวิทยาสังคมเป็นแรงกระตุ้นของการเคลื่อนไหว เนื่องจากมีลักษณะความสัมพันธ์ทางจิตวิทยา สังคมระหว่างสมาชิกของกลุ่มที่ต่างจากความสัมพันธ์ขององค์กร โครงสร้างทางสังคมในฐานะเป็นการรวมกลุ่มทางสังคมอันประกอบด้วย สมาชิกผู้นำ และผู้ตามในกระบวนการ ยังต้องมีการกระตุ้นให้เกิดความจงรักภักดีและความผูกพันในกลุ่ม ให้เกิดกระแสการรวมกลุ่มสนับสนุนหรือต่อต้านระบบด้วย(สุวิทย์ รุ่งวิสัย ,2541)

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในงานวิจัยเรื่องขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนรูปแบบใหม่: ขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมในต่างประเทศของไชยรัตน์ เจริญสิน โอบอาร(2540)ได้กล่าวว่า เป็นขบวนการปฏิบัติที่เข้มแข็งและหลากหลายของประชาชนธรรมดา ที่เริ่มตระหนักถึง

ขีดจำกัดของการปฏิวัติว่า เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก จึงต้องกลับมาเคลื่อนไหวเรียกร้องในระบบเป็น ขบวนการที่ยอมรับในรัฐ-ชาติ ไม่ใช่ปฏิเสธรัฐ-ชาติ ยอมรับในการแบ่งแยกระหว่างรัฐกับสังคม รวมถึงตระหนักถึงขีดความสามารถของรัฐ-ชาติในการแก้ปัญหาความขัดแย้งใหม่ที่เกิดขึ้น จึงเสนอ ทางเลือกใหม่ในรูปของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบต่างๆ แทนการช่วงชิงอำนาจรัฐด้วยการปฏิวัติที่รุนแรง

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในหนังสือ ศตวรรษแห่งความหวัง: ขบวนการ ประชาชนในศตวรรษใหม่กับทางออกจากโลกาภิวัตน์ ว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ เป็นการเคลื่อนไหวของประชาชนคนธรรมดาทั่วไปที่ไม่ได้เคลื่อนไหวในฐานะตัวแทนของชนชั้น ไคชนชั้นหนึ่ง และไม่ได้เป็นไปเพื่อผลประโยชน์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เป็นไปเพื่อผลประโยชน์ ร่วมกันที่เป็นปัญหารวมกัน เช่น ปัญหาการศึกษา ปัญหาสิทธิชุมชน ปัญหาสิ่งแวดล้อม ฯลฯ อีกทั้ง การเคลื่อนไหวมุ่งไปสู่สาธารณชนมากขึ้น (พิภพ ชงไชย, 2546)

สรุปได้ว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เป็นการรวมตัวของกลุ่มคนที่มีความต้องการ ในเรื่องเดียวกัน เพื่อแสดงออกถึงความต้องการและร่วมกันหาแนวทางเพื่อแก้ปัญหา ที่เน้น ผลประโยชน์ร่วมกัน ที่มีการแสดงออกเพื่อกระทำตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ โดยมีชะตากรรม ร่วมเป็นแรงจูงใจและแรงขับให้เกิดพลังในการเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่มต่างๆจะมีวิธีการ ต่างกัน บางกลุ่มเคลื่อนไหวอย่างสงบ ต้องการเพียงความคิดเห็นและมีกิจกรรมร่วมกันเพื่อนำไปสู่ การแก้ปัญหา ในขณะที่บางกลุ่มใช้ความรุนแรงเพื่อเรียกร้อง ต่อรอง เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ กลุ่มต้องการ เช่นเดียวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมของผู้ที่เกี่ยวข้องต่อโครงการพัฒนา เหมือนเวียงแห่งซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่จะนำไปสู่การแสดงออกของกระทำการ ใดๆบางอย่างในการสนับสนุนหรือคัดค้านการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อม หรือปรากฏการณ์ที่ เกิดขึ้นกับกลุ่ม ท้องถิ่นนั้น และไม่ได้เป็นไปเพื่อผลประโยชน์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เป็นไปเพื่อ ผลประโยชน์ร่วมกันที่เป็นปัญหารวมกัน ส่งผลกระทบกับกลุ่มคนเหล่านี้จึงมีการเคลื่อนไหวเพื่อหา แนวทางแก้ไข ข้อต่อรองแก่ผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ ที่จะเป็นพื้นฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมในระยะยาวต่อไป

2.1.3 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการกลุ่ม

กระบวนการกลุ่ม (Group Process) หมายถึง กระบวนการในการศึกษากลุ่มคนเพื่อ หาทางพัฒนาแนวคิดหรือเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ที่จะช่วยให้บุคคลสามารถสร้างสรรค์ผลงานที่มี ประสิทธิภาพก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งตนเองและสังคม กระบวนการกลุ่มส่วนใหญ่มักเป็นการเรียนรู้ ประสบการณ์หรือเหตุการณ์ต่างๆให้ดีขึ้น (สุธีรพันธุ์ กรลักษณ์และคณะ, 2528)

กระบวนการกลุ่มหมายถึง ขบวนการที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ มีเทคนิคหรือกลวิธีของการกระตุ้นให้เกิดมิตรภาพระหว่างบุคคลและระหว่างกลุ่ม (พนม ลิ้มอารีย์, 2529)

กระบวนการกลุ่มหมายถึง ที่รวมประสบการณ์ของบุคคลหลายๆฝ่าย ที่มาพบปะสังสรรค์ ด้วยความรู้สึกที่พึงพอใจในความสัมพันธ์กันและกัน เรียกว่า การเกิดปฏิสัมพันธ์กัน(วินิจ เกตุขำ และคมเพชร นัทรศุกถ, 2522)

กล่าวโดยสรุป กระบวนการกลุ่ม หมายถึง การรวมกลุ่มของกลุ่มคนที่มีประสบการณ์ของบุคคลหลายๆฝ่าย ที่มาพบปะสังสรรค์ แต่ละกลุ่มมีกิจกรรม วิธีการของกลุ่ม และแก้ไขปัญหา ร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาที่แต่ละกลุ่มต้องการ

2.1.4 แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่ม

มนุษย์ถือว่าเป็นสัตว์สังคม ไม่สามารถอยู่โดยลำพังได้จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น อาศัยอยู่รวมกันไม่สามารถที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้ ครอบครัวจึงเป็นสถาบันแรกของมนุษย์รู้จักการเข้ากลุ่มของมนุษย์เริ่มขยายมาเป็นครอบครัว กลุ่มเพื่อน กลุ่มองค์กร กลุ่มกิจกรรม เป็นต้น

การทำความเข้าใจมิติเกี่ยวกับกลุ่ม 6 มิติ คือ 1) มิติธรรมชาติของกลุ่ม กลุ่มเกิดขึ้นจากความจำเป็นของมนุษย์ เนื่องจาก มนุษย์ทางชีวภาพนั้นถือได้ว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่อ่อนแอต้องพึ่งพาครอบครัวในการเลี้ยงดู ทางสังคมมนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ต้องอาศัยรวมอยู่กันมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น 2) มิติองค์ประกอบของกลุ่ม มี 5 องค์ประกอบ คือต้องมีคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป มีความต้องการร่วมกันหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีกติกาหรือข้อตกลงของกลุ่ม มีกิจกรรมของกลุ่มตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ และมีผู้นำกลุ่มที่ทำหน้าที่รับฟังความคิดเห็นของกลุ่ม นอกจากนี้ยังมีองค์ประกอบเสริม กลุ่มต้องมีทุน และความรู้สึกเป็นเจ้าของ 3) มิติด้านหน้าที่และวัตถุประสงค์ที่ต้องการ เช่น ความต้องการตอบสนองด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมือง 4) มิติด้านเวลา 5) มิติด้านประเภทหรือขนาดของกลุ่ม ระดับครอบครัว เครือญาติ ชุมชน ประเทศและระหว่างต่างประเทศ 6) มิติด้านการให้ความหมายหรือเป้าหมายเพื่ออะไร (บัณฑิต อ่อนคำ, 2536)

จะเห็นได้ว่ากลุ่มต่างๆมีพัฒนาการและมีความสำคัญไม่ว่ากลุ่มประเภทไหน กลุ่มขนาดเล็กหรือใหญ่ และวัตถุประสงค์เพื่ออะไร เป็นส่วนหนึ่งของหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนที่จะต้องทำความเข้าใจและกำหนดยุทธศาสตร์ให้สอดคล้องกับความเป็นจริง

กลุ่มเกิดจากการที่บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปที่มีความสัมพันธ์กัน โดยมีผลประโยชน์และเป้าหมายร่วมกัน สาเหตุที่ทำให้เกิดกลุ่มขึ้นมาจากความต้องการพื้นฐานของมนุษย์แล้ว ความใกล้ชิดของบุคคล ความคล้ายคลึงกันในบางสิ่งบางอย่าง เช่นลักษณะนิสัย ความชอบหรือคนที่

วัฒนธรรมเดียวกัน และการที่อยู่ในสภาพการณ์ที่ตึงเครียดหรือรู้สึกท้อแท้กว่าอันตราย ได้รับผลกระทบ (พิสมัย วิบูลย์สวัสดิ์ และคณะ, 2522)

โครงสร้างของกลุ่มนั้นเป็นการกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกกลุ่ม โดยมีการกำหนดถึงบทบาท สถานภาพ และปทัสถานของกลุ่มขึ้นมา และเป็นสิ่งที่จัดให้มีขึ้นเพื่อช่วยให้กลุ่มสามารถดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กลุ่มตั้งขึ้น ซึ่งการกำหนดโครงสร้างกลุ่มควรคำนึงถึง การทำงานที่มีประสิทธิภาพ ความสามารถและแรงจูงใจของสมาชิกในกลุ่มและสภาพแวดล้อมทางบุคคลและสังคมของกลุ่ม (ถวิล ธาราโกชน์, 2532)

การแบ่งชนิดของการรวมกลุ่มสามารถแบ่งเป็น 2 ชนิดคือ กลุ่มที่หนึ่งเป็นกลุ่มที่มีพิธีการจะเป็นกลุ่มที่มีโครงสร้างแน่นอน มีกฎเกณฑ์ มีข้อบังคับที่ชัดเจนรวมถึงการดำเนินงานและมีการจัดผู้รับผิดชอบชัดเจนแต่มีวัตถุประสงค์ที่ร่วมกัน กลุ่มที่สองเป็นกลุ่มที่ไม่มีพิธีการ สมาชิกมีหน้าที่ไม่แน่นอน อยู่ร่วมกันด้วยความสมัครใจ เต็มใจช่วยกันอย่างไร้ขีดจำกัด (พัชนี กรกวิณ, 2522)

สรุปว่า การดำเนินงานของกลุ่มเกิดขึ้นอย่างไรนั้นต้องทำความเข้าใจธรรมชาติของกลุ่ม และจะต้องดูองค์ประกอบของกลุ่มด้วย รวมถึงการจัดโครงสร้างของกลุ่มว่ามีการกำหนดตำแหน่งบทบาท และระเบียบข้อตกลงอย่างไร กระบวนการรวมกลุ่ม การดำเนินงาน การระดมทรัพยากรทุนของกลุ่ม แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มนั้นๆว่าคิดอย่างไร มีวิธีการและกิจกรรมที่แสดงออกมาเพื่อวัตถุประสงค์ที่ต้องการของกลุ่มนั้น

2.1.5 แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย

คำจำกัดความเรื่องเครือข่าย (Network) คือรูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคล กลุ่ม หรือ องค์กรหลายๆ องค์กรที่ต่างก็มีทรัพยากรของตนเอง มีเป้าหมาย มีวิธีการทำงาน และมีกลุ่มเป้าหมายของตัวเอง บุคคลหรือกลุ่มเหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานกันอย่างไร้ระยะเวลายาวนานพอสมควร แม้ว่าจะไม่มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็จะมีการวางรากฐานเอาไว้ (เปรียบเสมือนการมีสายโทรศัพท์ต่อเอาไว้) เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือหรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่นๆเพื่อแก้ปัญหา ก็สามารถติดต่อไปได้ ในการเข้าร่วมเป็นองค์กรเครือข่าย แม้ว่าองค์กรเหล่านี้จะมีบางสิ่งบางอย่างร่วมกัน เช่นมี เป้าหมายการทำงานร่วมกันมีผลประโยชน์ร่วมกัน องค์กรเหล่านี้ก็ยังคงความเป็นเอกเทศอยู่ เพราะการเข้าร่วม เป็นเครือข่ายเป็นการเข้าร่วมเพียงบางส่วนขององค์กรเท่านั้น (กาญจนา แก้วเทพ, 2538)

เครือข่าย คือระบบที่สมาชิกทั้งหลายเท่าเทียมกัน เป็นอิสระต่อกัน และสามารถยืนอยู่ได้ด้วยตนเอง จากคำจำกัดความข้างต้น จะเห็นได้ว่า เครือข่ายมีลักษณะสำคัญดังนี้ คือ มีกลุ่มบุคคลหรือองค์กร ซึ่งกลุ่มเหล่านี้มีปฏิสัมพันธ์ ปฏิสัมพันธ์เป็นกระบวนการที่ ประสานกลุ่มหรือบุคคล

เอาไว้ สิ่งที่ได้จากการมีปฏิสัมพันธ์ก็คือข่าวสารข้อมูลในรูปแบบต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ (หรือ บางครั้งอาจไม่เป็นประโยชน์) ต่อการทำงาน มีการทำงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันลักษณะ ทั้ง 3 ประการข้างต้นเป็นลักษณะทั่วไปของกลุ่ม (Groups) หรือ องค์กร (Organizations) แต่ เครือข่ายยังมีลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งคือ ความเป็นอิสระต่อกัน ความเป็นอิสระต่อกันนี้ หมายถึงแต่ละกลุ่มก็มีเป้าหมายมีกิจกรรมของตนเองอยู่แล้ว การเข้ามาร่วมเครือข่ายเป็นการเข้ามาร่วมเป็นบางส่วนเพื่อทำกิจกรรม หรือ โครงการร่วมกันเมื่อโครงการสำเร็จแล้วเครือข่ายก็อาจ สลายตัวไปได้ (โรบิน ชาร์ป, 2533)

เครือข่ายมีลักษณะเฉพาะ แม้เครือข่ายจะมีลักษณะร่วมกับความเป็นองค์กรหรือกลุ่ม แต่ ไม่ทุกกลุ่มหรือทุกองค์กรที่จะเรียกว่าเป็นเครือข่ายได้ ดังนั้น นอกเหนือจากคุณสมบัติขององค์กร ที่ได้เสนอข้างต้นแล้ว เครือข่ายยังมีลักษณะดังนี้ (Alter and Hage, 2533)

(1) เครือข่ายมีลักษณะเป็นโครงสร้างทางความคิด (Cognitive structures) ไม่ว่าจะพัฒนา ไปถึงระดับใด บุคคลที่เกี่ยวข้องในองค์กรเครือข่ายจะมีกรอบความคิดเกี่ยวกับองค์กรเครือข่าย ใกล้เคียงกัน ในด้านความรู้ความสามารถ ความคาดหวังต่อเครือข่าย

(2) องค์กรเครือข่ายไม่มีลำดับชั้น (Hierarchy) การเชื่อมโยงระหว่างองค์กร เครือข่าย เป็นไปในลักษณะแนวราบ แต่ละองค์กรเป็นอิสระต่อกัน แต่ระดับความเป็นอิสระของแต่ละ องค์กรอาจไม่เท่ากัน

(3) องค์กรเครือข่ายมีการแบ่งงานกันทำ (Division of labor) การที่องค์กรเข้ามาร่วมเป็น เครือข่ายกันเพราะส่วนหนึ่งคาดหวัง การพึ่งพิงแลกเปลี่ยนความสามารถระหว่างกัน ดังนั้นหาก องค์กรใดไม่สามารถแสดงความสามารถให้เป็นที่ประจักษ์ ก็อาจหลุดออกจากเครือข่ายได้ ในทาง ตรงกันข้าม หากได้แสดงความสามารถ กะนำไปสู่การพึ่งพิงและขึ้นต่อกัน การแบ่งงานกันทำ ทั้ง ยังเป็นการลดโอกาสที่องค์กรใดองค์กรหนึ่งจะแสดงอำนาจเหนือเครือข่ายด้วย

(4) ความเข้มแข็งขององค์กรที่ร่วมกันเป็นเครือข่าย จะนำไปสู่ความเข้มแข็งโดยรวมของ เครือข่าย ดังนั้น การพัฒนาของแต่ละองค์กรเครือข่ายจึงเป็นสิ่งสำคัญ

(5) องค์กรเครือข่ายกำหนดการบริหารจัดการกันเอง (Self regulating) ในการทำงาน ร่วมกันในลักษณะแนวราบ จำเป็นต้อง มีความสมานฉันท์โดยผ่านกระบวนการทางประชาธิปไตย ซึ่งหมายถึงการต่อรอง ตกลงระหว่างองค์กรเครือข่ายเกี่ยวกับการบริหารจัดการภายในเพื่อให้ เครือข่ายสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้

(6) ความสำเร็จขององค์กรเครือข่ายมิใช่จะ ได้มาเพียงชั่วข้ามคืนแต่ต้องอาศัยระยะเวลาใน การบ่มเพาะความสัมพันธ์ ศรัทธา และความไว้วางใจ ตลอดจนการสร้างกรอบทางความคิด

เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารการแก้ไขปัญหาพร้อมกันอย่างสร้างสรรค์รวมทั้งการดำเนินการร่วมกันระหว่างองค์กรอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ยังมีนักวิจัยประจำสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น (2540, น.113 – 114) ได้แบ่งเครือข่ายออกเป็น 2 ประเภท ตามลักษณะของการเกิด ได้แก่

(1) เครือข่ายการเรียนรู้

เป็นเครือข่ายการเรียนรู้กิจกรรมพัฒนา ซึ่งเครือข่ายเช่นนี้เกิดขึ้นได้ใน 2 รูปแบบ คือ

1.1 รูปแบบธรรมชาติ กล่าวคือ เมื่อชุมชนหนึ่งสามารถแก้ไขและพัฒนาชุมชนของตนเองได้แล้ว ชุมชนอื่นที่อยู่ใกล้เคียงก็จะเข้ามาศึกษาเรียนรู้ และนำรูปแบบวิธีการไปประยุกต์ใช้

1.2 เครือข่ายการจัดตั้ง ซึ่งเกิดจากองค์กรพัฒนา ต้องการขยายพื้นที่ปฏิบัติงานของตนก็จะใช้ชุมชนเดิมที่มีประสบการณ์และบทเรียน เป็นสถานที่ศึกษาดูงาน และเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ให้กับชุมชนอื่น

(2) เครือข่ายอำนาจต่อรอง

เชื่อว่า ปัญหาที่ชุมชนต่างๆ เผชิญอยู่นั้นไม่ได้เกิดจากชุมชนสร้างขึ้นมาเอง หากแต่ชุมชนนั้นถูกระงับจากระบบภายนอก การจะแก้ไขปัญหาจึงจำเป็นต้องสร้างให้เกิดพลังอำนาจในการต่อรองจึงจะสามารถแก้ไขปัญหาที่แท้จริงได้

สรุปได้จากความหมายของ “เครือข่าย” ข้างต้น “การสร้างเครือข่าย” (Networking) ก็คือ กิจกรรมหนึ่งที่เกิดขึ้นในการก่อให้เกิดกลุ่ม (ซึ่งอาจจะเป็นกลุ่มองค์กร กลุ่มบุคคล) ทั้งนี้เพื่อวัตถุประสงค์ในการแลกเปลี่ยน การจัดกิจกรรมหรือการผลิตระหว่างองค์กรสมาชิก การจะสร้างให้เกิดเครือข่าวนั้น จำเป็นต้องอาศัยการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันมาก่อนหน้าที่จะทำความตกลงเป็นเครือข่ายใหม่ เช่น การจัดตั้งเวทีสัมมนา ปรึกษาหารือหรือการขยายเครือข่ายที่มีอยู่เดิม และรวมถึงความเต็มใจที่จะเข้าร่วมเป็นเครือข่ายด้วย เช่นเดียวกับการรวมกลุ่มของชาวบ้านในพื้นที่อำเภอเวียงแหงที่ได้รับผลกระทบหากเกิดโครงการพัฒนาเมืองเวียงแหง ซึ่งชาวบ้านมีการสร้างเครือข่ายที่จะคัดค้านโครงการและเชื่อว่าปัญหาที่ชุมชนต่างๆ เผชิญอยู่นั้นไม่ได้เกิดจากชุมชนสร้างขึ้นมาเอง หากแต่ชุมชนนั้นถูกระงับจากระบบภายนอก การแก้ไขปัญหาจึงจำเป็นต้องสร้างพลังอำนาจในการต่อรองจึงจะสามารถแก้ไขปัญหาที่แท้จริงได้

2.1.6 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้ง

แนวทางในการแก้ปัญหาความขัดแย้งของชาวบ้านของยศ สันตสมบัติ (2544: 170-171) ได้สรุปเป็น 6 แนวทาง คือ 1) การปรับใช้ประเพณีและการเจรจาตกลงที่ไม่เป็นทางการ เช่น การจับกุมผู้ละเมิดกฎเกณฑ์ของชุมชนและว่ากล่าวตักเตือนหรือคำปรับสินไหม แนวทางนี้ใช้ได้แต่

เฉพาะปัญหาความขัดแย้งภายในหรือระหว่างชุมชนใกล้เคียงกันเท่านั้น เพราะเป็นการจัดการตาม ประเพณีและมีลักษณะ ยืดหยุ่น แต่ไม่อาจใช้ได้กับกรณีขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับบุคคลภายนอก 2)การรวมตัวเคลื่อนไหวคัดค้านต่อต้าน มักจะใช้กับกรณีความขัดแย้งกับนายทุนภายนอกหรือกรณี ที่มีการบังคับใช้กฎหมายของรัฐที่ชาวบ้านเห็นว่าไม่เป็นธรรม เช่น การต่อต้านสัมปทานไม้ การ ต่อต้านการประกาศเขตอุทยาน การต่อต้านการสร้างเขื่อน เป็นต้น 3)การสร้างเครือข่ายองค์กร ชาวบ้านในระดับตำบล กลุ่มน้ำ จังหวัด และระดับภูมิภาค เพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองกับรัฐและ เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรชุมชน 4)การประสานงานกับรัฐเพื่อสร้างความชอบธรรมใน การจัดการกับปัญหา เช่น การร้องเรียนเจ้าหน้าที่เมื่อเกิดมีกรณีละเมิดทรัพยากรของชุมชนในบาง พื้นที่ เจ้าหน้าที่ของรัฐควรมองความสำคัญของส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากร เจ้าหน้าที่ของรัฐกับคณะกรรมการชุมชนจะทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ 5)การต่อรองกับ รัฐเพื่อให้รับรองสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร ในบางพื้นที่เริ่มมีการจัดตั้งองค์กรในรูปของ คณะกรรมการป่าชุมชนอย่างเป็นทางการ มีการออกเกณฑ์การใช้ป่าเป็นลายลักษณ์อักษร มีการจด บันทึกรละเมิดกฎเกณฑ์และการตัดสินใจความผิดโดยคณะกรรมการป่าชุมชนอย่างเป็นทางการ ตลอดจนการหาช่องทางทำงานร่วมกับรัฐ เช่น การร่วมจัดโครงการปลูกป่ารัฐ แนวทางการทำงาน ดังกล่าวข้างต้น เป็นความพยายามของชาวบ้านที่จะให้รัฐยอมรับความสามารถและศักยภาพในการ จัดการและอนุรักษ์ทรัพยากร รวมทั้งเป็นความพยายามในการปรับปรุงเทคนิควิธีการในการจัดการ และอนุรักษ์ทรัพยากร 6)การประสานงานกับหน่วยงานภายนอกอื่นๆ เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และสื่อมวลชนแขนงต่างๆ เพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองกับรัฐและผู้มีอิทธิพลในกรณีเกิด ความขัดแย้งขึ้น การประสานงานกับหน่วยงานอื่นๆเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้และเพิ่ม ศักยภาพในการรับรู้เท่าทันปัญหาที่เกิดจากความสัมพันธ์กับรัฐ และเป็นการเสริมความเข้มแข็ง ให้กับองค์กรชาวบ้านไปด้วยในตัว

สรุปได้ว่า ความขัดแย้งเป็นเรื่องปกติของสังคมมนุษย์ ไม่ควรขจัดความขัดแย้งออกไปแต่ ควรที่จะร่วมมือกันหาวิธีการจัดการเพื่อไม่ให้เกิดความรุนแรงทำให้เกิดการนำไปสู่การ เปลี่ยนแปลงหรือทำอะไรไม่ให้เกิดการเผชิญหน้า จากแนวทางการจัดการที่กล่าวมานั้นทั้ง 6 แนวทาง เป็นวิธีการจัดการที่ต้องให้ทั้งภาครัฐและชาวบ้านต้องทำความเข้าใจและหาทางร่วมมือกัน กับทุกฝ่ายอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ชุมชนได้รับการยอมรับ และสามารถจัดการทรัพยากรของตนเองได้ อย่างเหมาะสมกับชุมชน อีกทั้งชุมชนสามารถรับเอาแนวทางการจัดการจากภายนอกมาปรับและ ประยุกต์ใช้กับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้หรือจากการเปลี่ยนแปลงที่เข้ามาในชุมชนได้

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โครงการพัฒนาใดๆที่เกิดขึ้นมาย่อมมีทั้งผลได้ และผลเสีย การเคลื่อนไหวของประชาชนในพื้นที่ได้รับผลย่อมมีทั้งเห็นด้วยและไม่เห็นด้วยกับโครงการพัฒนา ยกตัวอย่างเช่น งานวิจัยของศักดิ์ชัย ศรีรัตนวุฒติ (2538) ศึกษาการต่อต้านโครงการสร้างโรงงานไฟฟ้าพลังความร้อนของผู้นำลำพูน พบว่าสาเหตุของการต่อต้านคือ ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากการสร้างโรงงานไฟฟ้าที่อาจส่งผลถึงลูกหลานในอนาคต ปัจจัยที่ส่งเสริมการต่อต้านคือ ชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการสร้างโรงงานไฟฟ้าพลังงานความร้อน ผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากการสร้างโรงงานนี้ไม่ใช่ชุมชนลำพูนแต่กลับเป็นชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่ และงานวิจัยของ รุ่งรัตน์ ชมาฤกษ์ (2539) ได้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างการรวมกลุ่มและอำนาจการต่อรองไว้ว่า การรวมกลุ่มมักเกิดจากความต้องการผลประโยชน์ ซึ่งเกิดจากการต่อรองที่ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ในระดับปัจเจกบุคคล โดยเฉพาะการต่อรองประเด็นของผลประโยชน์ระยะยาว เช่น เรื่องเกี่ยวกับความมั่นคงในการดำรงชีพ ที่ไม่ใช่เพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว ซึ่งการรวมกลุ่มเป็นวิธีเพิ่มอำนาจการต่อรองให้มากขึ้นและมีผลช่วยเสริมบทบาททางการเมือง ศักยภาพการแก้ไขปัญหา รวมทั้งมีผลในการสร้างเครือข่ายชุมชนให้เกิดความสัมพันธ์ทั้งในแนวตั้งและแนวนอน

นอกเหนือจากเรื่องผลกระทบทางด้านลบที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวแล้ว บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การเคลื่อนไหวในด้านต่างๆชัดเจนยิ่งขึ้นดังที่ปรากฏในงานวิจัยของ ศิริศักดิ์ มีเมธ (2537) ศึกษาบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ในพื้นที่อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าประเด็นที่เกี่ยวข้องต่อการรวมกลุ่มของชุมชน ในส่วนที่เป็นผู้กระตุ้นให้เกิดการรวมกลุ่ม จากการเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลความรู้ในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากร รวมทั้งในความช่วยเหลือในกิจกรรมการอนุรักษ์ที่ชุมชนจัดขึ้น ส่วนหนึ่งเพราะการทำงานของกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนมี มีกระบวนการ และการปฏิบัติงานที่เป็นรูปแบบ และมีประสิทธิภาพ เช่น การนำเสนอภาพที่ชัดเจน การต่อต้าน คัดค้าน การประท้วง การใช้สื่อที่จะคัดค้านโครงการ ดังที่ปรากฏในงานของ อมรพงศ์ สมนาวรรณ (2543) ศึกษาถึงบริบททางสังคมของการคัดค้านการก่อสร้างโครงการโรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนจากขยะในอำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าบทบาทการต่อสู้ทางการเมืองของชาวบ้านอำเภอหางดงใช้การประท้วงเป็นยุทธวิธี ให้เป็นประเด็นสาธารณะเพื่อให้เกิดการยอมรับถึงความชอบธรรมในการเรียกร้อง และใช้สื่อมวลชนโดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ในการกระจายข่าวเพื่อหาแรงสนับสนุนจากคนกลุ่มอื่นๆ อีกทั้งชาวบ้านยังต้องอาศัยการช่วยเหลือจากกลุ่มที่สาม คือบุคคลที่มีฐานะทางสังคมและอิทธิพลทางการเมืองสูงกว่า บีบบังคับรัฐบาลระดับการ

ก่อสร้างโครงการดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าบทบาทและอิทธิพลของระบบราชการจะเพิ่มและจำกัดอำนาจรัฐได้

การเคลื่อนไหวเพื่อจัดการสิ่งแวดล้อมอาจเห็นว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน ความหลากหลายของประชาชนและกิจกรรม การติดต่อสื่อสาร การสร้างเครือข่าย การมีอุดมการณ์ มีการเรียนรู้จากการปฏิบัติร่วมกัน(Luke อ้างใน ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร,2540) แต่หากพิจารณาให้ลึกลงไป ดังเช่น งานของScott(1991) ศึกษาการเคลื่อนไหวของชุมชน พบว่าการเคลื่อนไหวของชุมชนอาจเกิดขึ้นได้ในระดับย่อยๆภายในหมู่บ้านที่ปราศจากการรวมกลุ่มของชาวบ้านทั้งหมด ทั้งนี้เนื่องจากความคลุมเครือของระดับความแตกต่างทางชนชั้น ความต้องการรักษาความสัมพันธ์ไว้เพื่อการพึ่งพากัน การมีพฤติกรรมหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าและการมีทางเลือกอื่นที่สามารถให้ประโยชน์เช่นเดียวกับการรวมกลุ่ม ส่วนการต่อต้านที่เกิดจากการรวมกลุ่มมักพบได้ในระดับกว้างซึ่งมักเป็นประเด็นความขัดแย้งภายนอก โดยชาวบ้านจะร่วมมือเป็นเครือข่ายและเกิดการเคลื่อนไหวทางสังคม งานของ Wallker(1989) ศึกษาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากระบบเศรษฐกิจและการเมืองที่มีการพึ่งพากันมากขึ้น พบว่าจะทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชาวบ้านในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอยู่เสมอ สำหรับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับเรื่องของมลภาวะ การตอบสนองต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมมักจะเป็นในรูปของการเรียกร้องเพื่อให้เห็นถึงความตระหนักถึงความรุนแรงของปัญหา เช่นงานวิจัยของ Ross (1997) ศึกษาปัญหาสิ่งแวดล้อมในเมืองพบว่า การแก้ปัญหามลพิษในเมืองใหญ่มักแก้ไขด้านเทคนิควิศวกรรม อย่างเช่น ปัญหาการจราจรมักเน้นการสร้างถนนเพิ่ม ไม่ได้มองเรื่องมลภาวะทางอากาศที่คนในเมืองต้องเผชิญ เป็นต้น จึงเกิดการตระหนักของคนกลุ่มหนึ่งในการเรียกร้องเพื่อให้เกิดความตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นงานของ Bryant(1992) ศึกษาผลสะท้อนทางการเมืองในประเทศโลกที่สามต่อการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อม พบว่าจุดสนใจไม่ใช่มองแค่การเมืองเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่เป็นการมองถึงผลจากการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมนั้นมีผลต่อความไม่เสมอภาคของผู้ที่ด้อยโอกาสในสังคมที่รับผลกระทบหรือแบกรับภาระของการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมนั้นด้วย

จากการทบทวนงานวิจัยที่ได้ทำการรวบรวมมานี้ โดยส่วนใหญ่แล้วความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชาวบ้าน ที่มักจะนำไปสู่การก่อตัวขึ้นมาของขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม ที่ถือเป็นวิธีการของชาวบ้านหรือผู้ไร้อำนาจในการต่อสู้เพื่อให้เกิดความตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งมีหลากหลายวิธีการ เช่น การคัดค้าน การต่อต้าน และการประท้วงเป็นยุทธวิธีให้เป็นประเด็นสาธารณะเพื่อให้เกิดการยอมรับถึงความชอบธรรมในการเรียกร้อง และใช้สื่อมวลชนสร้างภาพให้เห็นถึงผลกระทบที่รุนแรง ความช่วยเหลือในกิจกรรมหรือการเคลื่อนไหวส่วนหนึ่งเพราะการทำงานของกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน มีกระบวนการ และการปฏิบัติงานที่เป็นรูปแบบ และมี

ประสิทธิภาพ การเคลื่อนไหวของชุมชนอาจเกิดขึ้นได้ในระดับย่อยๆภายในหมู่บ้านที่ปราศจากการรวมกลุ่มของชาวบ้านทั้งหมด ทั้งนี้เนื่องจากความคลุมเครือของระดับความแตกต่างทางชนชั้น ซึ่งประเด็นเหล่านี้ ผู้ศึกษาจะนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาในส่วนของกรสรุป และอภิปรายผลที่จะนำเสนอในบทต่อไป

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved